

Çok Kültürlülüğün Kurgusal İfadesi: Ahmet Mithat Efendi Anlatılarında Yerli veya Yabancı Gayrimüslim Kadınlarla Aşk ve Evlilik

Hakan DEĞİRMENCI¹

Öz

Osmanlı Devleti, kurucuları Türklerden oluşmuş, fakat daha sonra geliştikçe ve farklı coğrafyalara yayıldıkça tabii olarak başlangıçtaki yapısından uzaklaşmış, giderek çok uluslu ve çok kültürlü bir devlet ve toplum düzenine ulaşmıştır. Yüzyıllar boyunca devam eden bu yapı, 18. asırdan itibaren başlayan Batılılaşma/modernleşme çabalarının bir sonucu olarak 1839 Tanzimat Fermanı'yla birlikte idari ve hukuki bir çerçeveye oturtulmak istenmiştir. Bu bağlamda ülke dâhilinde yaşamakta olan gayrimüslim tebaaya yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Kanuna dayalı ve eşitlikçi bir ilkeye göre tanzim edilen düzenlemeler, aydınlar tarafından Osmanlıcılık ilkesinin bir parçası olarak telakki edilmiş ve dönemin edebiyatçıları, düşünürleri ve gazetecileri de bu dönemi yürekten desteklemişlerdir. Osmanlıcılık ideolojisiyle birlikte gayrimüslimlerin toplumsal yaşamda görünürlüğü artmıştır. Dönemin şair ve yazarları hususen kadın meselesini, yaşanan ideolojik süreçten bağımsız olarak bir “modernleşme” meselesi olarak görmüşlerdir. Kadının özgürlüğü ve eğitimi başta olmak üzere pek çok sorunu bu dönemde gündeme gelmiştir. Bir “yazı makinası” olan Mithat Efendi, şiir hariç, edebî türlerin tamamında eser bırakmış, Tanzimat Dönemi'nin en velûd sanatçısı olmuştur. Sahibi olduğu, dönemin en etkili ve uzun soluklu hususi gazetesi Tercümân-ı Hakikat'te ve hususen roman ve hikâyelerinde neredeyse ele almadığı bir sorun kalmamıştır. Onun samimiyetle üzerinde durduğu sorunlardan biri de kadın meselesidir. Şinasi, Ziya Paşa ve Namık Kemal'den itibaren gazete makalelerinde, özellikle roman ve tiyatro gibi tahkiyeye dayalı edebî temsillerde işlenen kadın meselesi, en geniş ve çok yönlü biçimde Ahmet Mithat Efendi'nin sanatında karşılık bulmuştur. Diğer taraftan onun eserlerinde şahıs kadrosunu oluşturan kişilerin önemli bir bölümü gayrimüslim karakterlerdir. Dolayısıyla gayrimüslim kadınlar ile Müslüman-Osmanlı erkeklerinin gönül hikâyeleriyle onun eserlerinde sıkça karşılaşılmaktadır. Çalışmamızda Ahmet Mithat Efendi'nin romanlarında gayrimüslim kadınlarla yaşanan, pek çoğu evlilik ile sonuçlanan aşk ilişkileri, bireysel ve toplumsal süreçler bağlamında tahlil edilmiştir. Amacımız çok kültürlülük ve modernleşme bağlamında, Türkiye

¹ Dr. Öğr. Gör., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, hakan.degirmenci@adu.edu.tr, ORCID ID: 000-0002-1208-6628.

tarihinin önemli konularından olan gayrimüslim ve kadın meselesinin, tarihin bu önemli ve kritik döneminde, devrin meşhur romancısının eserlerine nasıl tezahür ettiğini ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Mithat, roman, çok kültürlülük, kadın, aşk, evlilik.

Fictional Expression Of Multiculturality: Love and Marriage With Domestic or Foreign Non-Muslim Women in the Tales of Ahmet Mithat Efendi

Abstract

The Ottoman State was made up of Turks as its founders, but as it developed and spread to different geographies, it naturally moved away from its original structure and gradually reached a multinational and multicultural state and social order. This structure, which has continued for centuries, was intended to be placed in an administrative and legal framework with the 1839 Tanzimat Edict, as a result of the Westernization / modernization efforts that started from the 18th century. In this context, arrangements were made for non-Muslim subjects living in the country. The regulations, which were based on the law and arranged according to an egalitarian principle, were considered by the intellectuals as a part of the principle of Ottomanism, and the literati, thinkers and journalists of the period supported this period wholeheartedly. With the Ottomanism ideology, the visibility of non-Muslims and women in parallel with this increased in social life. Poets and writers of my period regarded the issue of women as a matter of "modernization", independent of the ideological process experienced. Women had their golden age in this period, when many problems, especially women's freedom and education, were addressed. Mithat Efendi, a "writing machine", left works in all literary genres except poetry and became the most well know artist of the Tanzimat Period. There was no problem left in Tercümân-ı Hakikat, the most influential and long-running private newspaper of the period, and in particular in his novels and stories. One of the problems that he honestly addresses is the women's issue. Since Şinasi, Ziya Pasha and Namık Kemal, the issue of women, which has been dealt with in newspaper articles, magazine essays and especially in literary representations based on narration such as novels and theater, has been met in the art of Ahmet Mithat Efendi in the widest and most versatile way. On the other hand, an important part of the characters that make up the personal staff in his works are non-Muslim characters. Therefore, the heart stories of non-Muslim women and Muslim-Ottoman men are frequently encountered in his works. In our study, in Ahmet Mithat Efendi's novels, love affairs with non-Muslim women, many of which result in marriages, were analyzed in the context of individual and social processes. Our goal is to multiculturalism and modernization in the context of Turkey's Muslim, one of the major issues of women's issues and history, the history of this important and

critical period, is to reveal how manifested in the works of the famous novelist of the period.

Keywords: Ahmet Mithat, novel, multiculturalism, woman, love, marriage.

Extended Abstract

The Ottoman State, whose founders are the Oğuz Turks of Central Asian origin, belonging to the Kayı tribe, naturally moved away from its original structure as it developed and spread to different geographies, gradually becoming a multinational state. The social order that constitutes the state has also attained a multicultural content in parallel with this. This structure, which has continued for centuries, was intended to be placed in an administrative and legal framework with the 1839 Tanzimat Edict, as a result of the Westernization / modernization efforts that started from the 18th century. In this context, arrangements were made for non-Muslim subjects living in the country. The regulations, which were based on the law and arranged according to an egalitarian principle, were considered by the intellectuals as a part of the principle of Ottomanism, and the literati, thinkers and journalists of the period supported this period wholeheartedly. Not in the first twenty or thirty years of the Tanzimat Edict, but in the years after that, İbrahim Şinasi Efendi and Namık Kemal were the initiators of this process. Later, Abdülhak Hamit Tarhan's theater texts and finally Ahmet Mithat Efendi, who is the undisputed master of the prose field, supported this process. As a result of the political and social environment brought by the Tanzimat Edict, the visibility of non-Muslims and women in parallel with the Ottomanism ideology increased in social life. Poets and writers of the period regarded the issue of women as a matter of "modernization", independent of the ideological process experienced. Women had their golden age in this period, when many problems, especially women's freedom and education, were addressed. For example, the woman was first featured in Şinasi's Şair Evlenmesi, followed by Namık Kemal's plays. While in the first of these works the freedom and awareness of women was emphasized, in the other, women took place in front of the society like men by taking part in the struggle for independence. It is not in vain to use the expression writing machine for Ahmet Mithat Efendi. Because he left works in all literary genres except poetry and became the most well known artist of the Tanzimat Period. There was no problem left in Tercümân-ı Hakikat, the most influential and long-running private newspaper of the period, and in particular in his novels and stories. For this reason, the author, whose aim is to educate and raise awareness, was named "Hâce-i Evvel", that is, the first teacher. The field of literature in which he gave the most works is undoubtedly the novel. According to him, the novel is "the world in the world". Ahmet Mithat Efendi's novels have a wide range of topics. Love stories, forbidden loves, adventure stories, detective novels, historical subjects, distant countries and lands, the life and culture of the people there, Istanbul and especially Beyoğlu, entertainment venues, parks and gardens to mansions and mansions, literary activities, young girls 'dreams, boys' wickedness, moral issues are some of them. The wide variety of topics

in his novels has attracted readers of all ages and all cultural levels. Everyone has found something for themselves and themselves in these works. One of the problems that the author focuses on sincerely and courageously is the woman issue. Since Şinasi, Ziya Pasha and Namık Kemal, the issue of women, which has been dealt with in newspaper articles, magazine essays and especially in literary representations based on narration such as novels and theater, has been met in the art of Ahmet Mithat Efendi in the broadest and most versatile way. On the other hand, an important part of the characters that make up the personal staff in his works are non-Muslim Ottoman men are frequently encountered in his works. In these works, besides the non-Muslim status of women, universal problems and issues regarding femininity are frequently mentioned. The women's right to education is the most prominent theme here. Another striking theme is the issue of women's freedom, rights and duties. Ahmet Mithat Efendi's approach to the issue of women was so sincere and courageous according to his era that some of his novels depict the drama of women who have gone astray. Undoubtedly, this approach is a bold attempt in the conditions of the time. In the novels of the author Süleyman Muslı, Hasan Mellâh, Acayib-i Âlem, Demir Bey yahut İnkişâf-ı Esrâr, Gönüllü, Paris'te Bir Türk, Mesâil-i Muğlâka, Arnavutlar ve Solyotlar, Müşahedat, Kafkas ve Henüz On Yedi Yaşında, the love of non-Muslim women directly and marital matters are covered. In almost all of his novels, such relationships are indirect, but in order not to distract from our subject and not to distract from its essence, we have contented with examining the above novels with high representation ability. In this study, in Ahmet Mithat Efendi's novels, love affairs with non-Muslim women, many of which result in marriages, are analyzed in the context of individual and social processes. Our goal is to reveal how manifested in the works of the famous novelist of the period.

Giriş

1839’da ilan edilen Tanzimat Fermanı, sosyal ve kültürel sonuçlarından evvel öncelikle siyasi ve hukuki bir metindir. Bu bakımdan Tanzimat’ı kanun temelli ve eşitlikçi bir toplumsal düzeni öngören bir süreç olarak değerlendirmek gerekmektedir. Tanzimat’tan sonra gayrimüslimler ile Müslümanlar teoride eşit sayıldığından (Ayhan, 2008: 10), ülke topraklarında yaşayan gayrimüslim tebaanın bu aşırda her zamankinden daha rahat ve özgür bir yaşam alanı bulduğu varsayımı abartı olmayacaktır. Osmanlılık ideolojisinin de etkisiyle gayrimüslimler, hayatın her aşamasında daha görünür ve dikkat çeker olmuşlardır.

Şinasi’nin ifadesiyle bir “Medeniyet Resûlü” (2005: 11) olan Mustafa Reşit Paşa’nın getirmek istediği devlet ve toplum düzeni, kısa zamanda edebiyat üzerinde de etkisini göstermiştir. Eski edebiyatın “yeni hayatı” dile getirmekte yetersiz olduğunu gören yeni kuşak, Batı medeniyetine yönelerek yeni bir edebiyat çığırını açmaya girişmiş (Özdemir-Göçen, 2014: 216), Şinasi’den itibaren Ziya Paşa, Namık Kemal ve Ahmet Mithat’a kadar dönemin bütün sanatçıları süreci desteklemiştir. Yabancılara verilen hukuki haklar Osmanlılık düşüncesi çerçevesinde destekleyici adımlar olarak görülmüş ve bu durum dönem aydınlarının kaleme aldıkları metinlere de yansımıştır. Dönemin bazı romanlarında, örneğin Karabibik ve Araba Sevdası romanlarında gayrimüslim karakterlere yer verilmiştir. Üstelik bu romanlarda karşımıza çıkan gayrimüslimler çok yönlü bir biçimde işlenmiştir.

Gayrimüslim tebaanın, sosyal hayatta ve buna nispeten edebî anlatılarda artan görünürlüğü hususunda Okay şöyle der: Osmanlı toplumunda kadının bir problem olarak ortaya çıkışı Tanzimat’la beraberdir (1991: 159). Kadın meselesi bu dönemde daha çok kadın özgürlükleri, feminizm ve kadının eğitimi bağlamında işlenmiştir. Nitekim Tanpınar’ın da belirttiği gibi (1982: 269) Tanzimat’ın en kıymet verici tarafı, bize yeni bir sevgilinin, yeni bir psikolojinin ve yeni bir insanın kapısını aralamasıdır. Nihayet her dönemde ve her coğrafyada olduğu gibi aşk ve evlilik meselesi Tanzimat romanında da işlenmeye devam etmiştir.

Ahmet Mithat Efendi edebiyat, basın ve matbuat hayatındaki çalışmalarıyla devrinin hemen her ihtiyacına cevap vermiştir. Ülgen’e göre (2000: 1) onun yazdıklarıyla dolduramadığı bir mesele kalmamıştır. Mithat Efendi, “cihan içinde cihan” olarak vasıflandırdığı roman türü ile “hakikat-i ahvâl-i beşeriyeye”yi tasvir etmiştir. Ahmet Mithat Efendi’nin kurmaca dünyasındaki bu zenginliğin içinde gayrimüslim tebaa kendine geniş bir biçimde yer bulmuştur. Yıldız’ın bir tespitine göre (1999: s.669) onun eserlerinde otuz ayrı millete mensup kahramanlara yer verilmiştir. Gökçek (2006: 257) Ahmet Mithat Efendi’nin gayrimüslim Osmanlıları ‘öteki’ değil ‘biz’ olarak değerlendirdiğini belirtir. Bütün bu bilgiler, muharririn hikâye ve romanlarındaki muhteva ile birlikte düşünüldüğünde, kendisinin bir Tanzimat aydını olarak Osmanlılık idealine sıkı sıkıya bağlı olduğunu göstermektedir. Osmanlılık ideolojisiyle birlikte gayrimüslimlerin ve buna paralel olarak kadınların toplumsal yaşamda görünürlüğü artmıştır. Ahmet Mithat

Efendi'nin en ayırt edici vasıflarından biri, “kadın” üzerinde önemle durması ve kadınların, yaşadığı yüzyıldaki durumuna ait pek çok problemi eserlerine taşımasıdır (Çonoğlu, 2012: 224). Tanzimat yazarları arasında kadına yönelik tutumu ile dönemin diğer yazarlarından ayrılan Ahmet Mithat Efendi, yukarıda değinilen yaklaşımla, adının önüne “ilk feminist” sıfatı yakıştırılabilecek bir yazardır (Erkol, 2011: 152).

Ahmet Mithat'ın romanlarında karşımıza çıkan en genel özelliklerden birisi, Osmanlı gelenek ve medeniyeti ile İslam düşüncesi çerçevesinde harmanlanmış bir ahlak ve yaşam tasavvurunun propagandasıdır. Romanlarının bütününde idealize ettiği kahramanlar ve bunların vaka içindeki tavırları; Müslüman, Türk ve Osmanlı düşünce ve hareketinin temsilcisidirler (Timur, 2009: 2118). Hayata dair her meselede İslam'ın öngördüğü çerçeveden bakmayı şiar edinmesi sebebiyle İslam'ın cevaz verdiği ölçülerde doğru ve güzel bulduğu her meseleyi meşru görmüştür. Mithat Efendi'nin gayrimüslim kadınlar meselesine bakışı da bu ölçüler içinde şekillenmiştir. Onun roman dünyasında yüceltilen bir yabancı veya gayrimüslim varsa, ahlak ve namus bakımından İslam ölçütlerine uyduğu içindir. Eğer olumsuzlanan bir roman kahramanı varsa, bu onun etnik veya dinsel aidiyetinden değil, topluma ahlak ve namus bakımından kötü örnek olan bir Osmanlı tebaası olduğu içindir.

Gökçek'e göre (2000: 127) Tanzimat romanında kadın-erkek ilişkilerinin düzenlenmesiyle ilgili olarak toplum realitesinin, detaya inecek olursak ahlak ve değer yargılarının, dinin ve geleneğin belirleyici bir rolü olmuştur. Ahmet Mithat Efendi'nin Bir Fitnekâr hikâyesinde kızının bir erkeği severek evlenmesi durumu karşısında Mümtaz Bey'in “Kızımın bir erkeği severek varlığına kail değilim. Bu benim namusuma dokunur.” (Letaif-i Rivâyat, s. 108) demesi bu duruma misal oluşturur. Tanzimat romanında buna benzer örnekleri çoğalmak mümkündür. O nedenle yazarlar kadın ve erkeği bir araya getirme ve oradan bir aşk çıkarma konusunda Avrupalı yazarlar gibi rahat ve özgür davranmamış, fakat bu engeli aşmak anlamında çeşitli düzenekler kurmuşlardır. Ahmet Mithat Efendi, hususen alafrangalık meselesini işlediği ve konusu ekseriyetle Beyoğlu civarında geçen romanlarında gayrimüslim kadınlarla yaşanan aşkları işlemiştir. Yine mekân olarak Balkan ve Kafkas topraklarının, İngiltere ve özellikle Fransa'nın tercih edildiği romanlarda Müslüman Türk gençleri ile oralarda yaşayan yabancı kadınların aşkları kurgulanmıştır. Bu tercihlerin her ikisi de Gökçek'in tespit ettiği toplumsal-ahlaki koşulları aşmaya yönelik çabalar olarak görülmelidir.

Ahmet Mithat Efendi'nin Süleyman Muslî, Hasan Mellâh, Acayib-i Âlem, Demir Bey yahut İnkişâf-ı Esrâr, Gönüllü, Paris'te Bir Türk, Mesâil-i Muğlâka, Arnavutlar ve Solyotlar, Müşahedat, Kafkas ve Henüz On Yedi Yaşında romanlarında, bizatihi merkezi kahraman seviyesinde gayrimüslim kadınlarla, çoğu evlilikle neticelenen, aşklar söz konusudur. Yazarın başka eserlerinde de bu türden aşklar vardır, ama bunlar ana vak'anın içinde bir fon olarak kaldıkları için bu romanları ele almaya lüzum görmüyoruz.

Ahmet Mithat Efendi Anlatılarında Gayrimüslim Kadınlarla Aşk ve Evlilik

Mesâil-i Muğlâka'da Ahmet Mithat, romanlarında sıkça işlediği Batı-Doğu çatışmasını bu kez karşı sahaya, Avrupa telakkisinin merkezi olan Fransa'ya taşır. Tahsil için Paris'te bulunan Abdulah Nahifi:

Ulûm-ı hukûkiye tahsili için Paris'e gelmiş İstanbullu bir Türk, bir Müslüman ama hareket ve sekenâtındaki kibarlığa nazaran öyle avâm-ı nâsdan olmayıp mutlaka milletinin en ileriye gelenlerinden biri olduğunu tefhim etmişti. Hesap sormak hiç sevmediği şeylerden, çapkın da değil. Başka étudiantlara kıyas edilirse kız gibi bir çocuk! [...] Paris aşûftelerine kıyas ederseniz kızdan daha mahcup. (s. 60)

bir delikanlıdır. Derken orada Rosette isminde bir Fransız kızıyla tanışır. Terzide “kendi için çalışan” ve “kazanıp iktisat ile artırdığı miktarı da kendisi için saklayan” bu kızcağızı bir serseri rahatsız eder. İyi yetişmiş, kibar ve güçlü bir Osmanlı delikanlısı olan Abdullah, iffetini korumak için boğuşan bu kızdan etkilenir ve ona yardım eder. Rosette “masumane tavırlı ve hiçbir erkeğe yüz vermeyerek rahibeler gibi yaşamaya karar vermiş” (s. 60) bir genç kızdır. Anlatıcı ondan bahsederken “Rosette'nin mekârim-i ahlakını takdir eylemiştik. Evet! Gayet iyi ahlaklı bir kızcağız ama herhalde Fransız! Herhalde Parisli!” (s. 94) diye tanıtır. Rosette güzel, zarif, zeki, akli başında, haysiyetine düşkün, namus ve ahlak konusunda oldukça hassas, cesur bir genç kız olması bakımından Müslüman bir gence eş olabilecek vasıflara sahiptir. Abdullah da ondaki asaletten etkilenir ve romanın son bölümünde, Hristiyan bir kadın olan Rosette ile Müslüman Osmanlı genci Abdullah evlenir. Nitekim Ahmet Mithat romanlarında gayrimüslim unsurları genellikle iyi eğitim görmüş, ahlaklı, dürüst Osmanlı-Türk karakterleri etrafında kurgulayıp onların özellikle de gayrimüslim kadınların İslam dinini tanımaları ve bir süre sonra da İslam'ı kabul etmeleri üzerine bina edilmiş olay örgüsünü sıklıkla kullanmıştır (Alver, 2013: 726). Yeşilyurt'un tespitiyle (2011: 586) bu evliliklerde taviz gösteren taraf daima Hristiyan kızlardır; sıkıntı, onların din değiştirip Müslüman olmasıyla ortadan kalkar. Yıldız ise (1999: 670) Ahmet Mithat Efendi romanlarında ideal kahramanların eserin içinde veya sonunda mutlaka evlendirildiğini belirtir. Buradan anlıyoruz ki yazar bir bütün olarak aile kurumunu önemsemekte, ideal toplumunun inşasında evliliği bir temel olarak görmektedir.

Felâatun Bey ile Râkım Efendi, “Memlekette Tanzimat'la başlayan züppe ve köksüz insanla, memleket şartlarının yetiştirdiği hakiki münevver arasındaki farkı gösteren” (Tanpınar, 1982: 293) bir romandır. Anlatının bir yerinde Yozefino sabah Râkım Efendi ile yaptıkları keyifli bir kahvaltının ardından Kağithane'ye doğru yolculuk ederlerken yaptıkları sohbette: “Vallahi pek hoşuma gidiyor. Rakım sana doğrusunu söyleyeyim mi? Türklerin her hâli Avrupa'nın her hâlinde iyi!” (s. 127) diyerek, bu dürüst ve mert Osmanlı beyefendisinin yanında iken duyduğu huzuru hissettirmiştir. Nihayet orta yaşlı bu piyano öğretmeni Râkım Efendi'ye âşık olur.

İlerleyen sayfalarda bu asil kadını Râkım'a Canan'la evlenmesi konusunda nasihatler ederken görürüz.

Romanda Râkım Efendi'nin ders verdiği İngiliz kızlardan biri de kendisine âşık olur. Hekimden hasta kızını iyileştirmenin tek yolunun onu Râkım'la evlendirmek olduğunu öğrenen anne, evliliğe razı olur ve durum Râkım'a bildirilir. Ancak Râkım Efendi evli olduğu gerekçesiyle teklifi reddeder. Bunun üzerine hekim efendi “Hatta menkûhası olsa bile ne mâni var? Osmanlılar menkûhalarından kolayca ayrılıp bir diğerine daha nikâh olunabilirler.” (s. 168) diye ısrar eder. Râkım Efendi, evliliğe yanaşmama hususunda kararlıdır, zira onu asla cariyesi Canan gibi sevmeyecektir. Evlilikte aslanan sevgidir. Sevgi olmadan yuva kurulamayacaktır. Bir süre sonra dürüst ve onurlu genç kız sevdasından vazgeçer. İlginçtir, romanda ona âşık olan yalnızca hasta İngiliz kızcağızı değildir. Onun kız kardeşi de Râkım'a alaka duymaktadır. Kız kardeş, romanın bir yerinde “Ey Râkım, seni üç parça edebilmek mümkün olsa idi, ben de bir parçana sahabet gayretinden bir türlü vazgeçmez idim. Bir de hemşiremin sana alâkasını haber aldığım için artık benim kasr-ı yed eylemekliğim lâzım geldi.” (s. 194) demiştir. Erkol'a göre (2011: 154) anlatıcı Yozefino ve İngiliz kızları aracılığıyla Batılı kadının “iffet” konusunda, Polini örneğinde olduğu gibi, tek tip olmadığını göstermek istemiştir. Nitekim hem Polini hem de Felâton Bey'in kızkardeşi Mihriban, romanın bu anlamda olumsuz tipleridir.

Demir Bey yahut İnkişâf-ı Esrâr romanında Demir Bey'in tahsil için Avrupa'ya gönderdiği Mustafa Kamerüddin Züriç'te tanıştığı Polini'ye âşık olur. Felâton Bey ve Râkım Efendi romanındaki Polini'nin aksine, buradaki Polini olumlu bir karakterdir. İdeal Osmanlı genci olarak kurgulanan Mustafa karakteri, Polini'ye alaka duyar, fakat daha sonra kardeş olduklarını öğrendiğinde ona dostça yaklaşır. Romanın sonunda Polini de Müslüman olur ve kendisi ihtida eden bir yabancı ile evlenir.

Hasan Mellâh romanında Cuzella “uzunca boy ve gayet latif endam ve beyazca teninden maada, iri ve siyah gözleri ve enli ve gür semmûrî kaşları, biraz çekme burun, ortaca ağız (s. 9) lı bir kızdır. Hasan Mellâh, hırsız olarak girdiği evde Cuzella'ya âşık olur. Hasan Mellâh yahut Sır İçinde Esrar'da Pavlos ile Alfons arasında geçen konuşmada “Alfons (şiddet-i halecânla) Müslüman mıdır? Müslüman ise kızımı nasıl alacak?” diye sorar. Pavlos ise “Onlar alırlar. Çünkü dinsiz olan kefereden başka Yehûd ve Nasârâ'dan kız alabilirler. Yalnız kendileri için kefereden kızları şiddetle haramdır” (s. 107) şeklinde cevap verir. Yani Müslüman erkekler bir kitaba inanan bütün kadınlarla evlenebilmektedir. Ahmet Mithat Efendi'nin hemen bütün romanlarında ele aldığı İslam'a göre evlilik esasları böylece bu romanda da işlenmiştir. Pavlos'tan, Hasan Mellâh'ın Müslüman olduğunu öğrenen Alfons, düşüncesini değiştirir ve kızını vermekten vazgeçer. Romanda Cuzella korsanlar tarafından kaçırılır ve böylelikle macera başlar. Ülke ülke liman liman korsanların peşinde koşan Hasan, İspanya'nın Cartagena kasabasından başlayan arayışına Korsika, Malta, İtalya, Mısır, Osmanlı, Lübnan ve

Suriye toprakları dâhil olur. Nihayet Şam'da Cuzella'ya kavuşur. Romanın sonunda babasının muvafakatını alan Cuzella Hasan Mellâh ile evlenir. Cuzella, babası Alfons ve eşi Hasan Mellâh ile Cezayir'e yerleşir

Kafkas romanında Katerina için “Kendisi uzun boylu, iri yapılı ve Gürcü neslinden sir sûret-i fevekalâdede tevellüt eylemiş gayet açık lepiska saçlı ve maî gözlü, halâvet-i siması yerinde ve cemaline mütenasip olmak üzere zekâ ve rüyeti dahi değerinde bir kız olup talim ve terbiyesine de ziyade ihtimam edildiğinden memlekette kendisi güzel, ahlâkı güzel, zekâ ve irfanı güzel bir kız sorulduğu zaman en evvel Katerina dö Branoviç namını vermek lâzım gelirdi.” (s. 15) bilgilerine yer verilmiştir. Gospodin dö Brano, kızı Katerina'nın Kaplan Bey ile evlenmesine karşıdır. Kaplan Bey'in Müslüman olması sebebiyle Hristiyan olan kızını Kaplan Bey'e vermeyi inancına aykırı bulan Gospodin dö Brano, Hristiyan inancına sıkı sıkıya bağlı görünür: “bir Abaza beyine kızımı verip de hem inde'n-nas hem de ind-Allah rezil olamam.” (s. 39) Romanda vatan sevgisi için aşkından vazgeçen Kaplan Bey cepheye gider. Böylece iki âşık birbirine kavuşamaz.

Süleyman Muslî'de vakalar tarihî bir olaydan alınmıştır. Romanda “buğday renkli, nahîf endamlı, karakaşlı kara gözlü, beyzî sîmalı, zekâ ve şecâat-ı tab'ına tavrı vi sîmâsı şehadet eder bir âfet olan” (s. 18) olan Süleyman ile “yirmi yirmi bir yaşlarında uzun boylu, geniş omuzlu, endamı gayetle mütenasib, tence beyaz, çehrece pek güzel” (s. 19) bir Hristiyan kızı olan Mariya Konstanse arasında tutkulu ve sıkıntı dolu bir aşk görülmektedir. En az beş asır öncesinde geçen vak'ada Süleyman savaş sırasında aşığı Mariya Konstanse'yi bıraktığı yerde beklemesini ve geri dönüp kendisini alacağını söyler. Ne var ki işler ters gider ve iki sevgili kavuşamaz. Romanın sonunda Mariya'yı esir tutulduğu Alamut Kalesi'nden kurtarır ve kendilerini kimsenin bulup rahatsız etmeyeceğini düşündükleri Konya'ya gelip mesut bir hayat sürerler.

Acayib-i Âlem romanı âdeta bir gezi yazısı hükmündedir. Suphi, kütüphanesinde ve koleksiyonundaki bütün değerli şeyleri paraya çevirip yakın arkadaşıyla birlikte Odesa Limanı'ndan başlayarak trenle Kuzey'e yolculuğa çıkar. Seyahat sırasında trende bulunanlardan biri de ideal bir Batı kadını olan İngiliz Miss Haft'tır. “otuz yaşından ziyade olabilmesi ihtimali hiçbir tahmine sığmayan bir genç kadın olup uzun boyu, lepiska saçları, mavi gözleri ve gayet mütebessim çehresi” (s. 94) olan bu kızın saygın bir adam olan babası vefat etmiştir. Bu nedenle üç yıldan beri Londra'da halasıyla yaşamaktadır. İki Osmanlı delikanlısının gözünden tanıdığımız bu kadın, bilgisi ve görgüsü herkesi büyülemektedir. Tren yolculuğu boyunca gençler arasında sohbetler edilirken, konu bir ara aşk ve evliliğe gelir. Hristiyan kızın bu konularda bazı tereddütleri vardır ve bakış açısının bir Müslümandan farkı yoktur:

Tezevvüçteki zevk esasen münkir değildir. Familya vezâifi ile bir de esâret-i zevciyyeye katlanmaya insanı mecbur edecek kadar da tatlı bir şey değildir. Hele insanların, insanlığın en mühim bir meselesi şu izdivaç keyfiyeti iken insanlar en az ehemmiyeti buna verdiklerinden

bu hal zerre kadar akıllı olanları uzun uzadıya düşündürmektedir. Bizim şerait-i Nasraniyyede bir kere teehhülden sonra bir daha ayrılmamak mecburiyeti ne kadar facialara sebep oluyor. Sizin şeriat-ı Muhammediyede erkek her ne zaman isterse zevcesini tatlik edebildiği halde kadın her ne zaman isterse zevcesini ayrılmamak mecburiyeti ne büyüktür. (s. 111)

dedikten sonra “nikah külfetine hacet görmeksizin” yürütülen ilişkileri “böyle serbestane içtimalar benî beşerî hayvanat-ı adiyeye derecesinden daha aşağıya indiriyorlar.” (s. 111) diyerek gayri meşru ilişkilere karşı çıkar.

Suphi bu kadına âşık olmaya başlar. Miss Haft’ın “el-hâletü hazihi kız” (s.109) olması da Suphi açısından bir başka değer taşımaktadır. Moskova ve Petersburg civarında iki genç arasındaki alaka güçlenir. Esasen Suphi ve arkadaşının saygılı tavırları, her ikisinin de fen ve tabiata ilgileri İngiliz kızını etkilemiştir. Esasen, Türk erkeklerle Avrupalı kadınlar arasında başlayan arkadaşlık ilişkilerinin belli ahlâk kuralları içerisinde ilerlemesi, Türk erkeğinin bilgisi, ahlâkı, hayata bakışı ve güvenilirliği gibi sebeplerden Avrupalı kızların beğenisini kazanması (Koçak, 2011: 298) Mithat Efendi’nin pek çok romanında görülen bir durumdur. Kuzey Denizi’nden Londra tarafına yöneldiklerinde artık bu aşk olgunlaşmıştır. Suphi İngiliz kızına evlilik teklifi eder. Bir ara Miss Haft’ın halası, yeğeninin bir Müslüman Türk’le evlenmesine rıza göstermese de daha sonra buna ikna olur. Romanın sonunda iki genç İstanbul’a dönerler ve Suphi Bey ile Hristiyan kızı evlenirler.

Gönüllü, başında “milli roman” ibaresi olan ve konusu Balkanlarda geçen Türk-Yunan Savaşı etrafında şekillenen bir romandır. Burada Recep ile Filomen arasındaki aşk konu edilmiştir. Anlatıcı iki sevgili arasındaki münasebeti şöyle özetler:

İki çocukta sevda denilen şeyin ilk suret-i masumesini nasıl peyda olduğunu göstermek için kaleme alınmadığından daha çocukluklarından beri Recep ile Filomene’in iki familya arasındaki münasebat-i iştirakiyyeden dolayı sık sık buluşarak birlikte oynadıklarını ve o zamandan bed ile bir suret-i masumanede seviştikleri gibi Recep, Filomene’den üç dört yaş daha büyük olmak hasebiyle sinn-i temyize daha evvel kendisi vasıl olarak Filomene hakkında daha ne gibi hissiyatla ihtisasa başladığını... yaşadığı seneler zarfında Filomene dahi yetişip gelişmiş bulunmasıyla kendi kalbindeki tatlı hisleri kıza dahi nasıl anlattığını ve Filomene’in de kalbinde zaten böyle birtakım hevesler uyumakta bulunmasıyla... (s. 48)

Romanında Filomene’nin babası Sonkur Yankos, Recep’in baba dostu olmasına rağmen bu aşkı onaylamaz ve kızını Aghia Triadha manastırına kapatır. “Artık Recep kuş olup oraya uçacak değil.” (s. 69) diye kendini tebrik eder. Papazlarca çok sıkı bir denetim altında tutulan genç kız, burada hasret ve çile dolu

bir hayat yaşar. Recep ise aşkının peşinden gitmek yerine cepheye koşar. Recep, aşkı değil vatan ve hürriyeti tercih etmiştir. Romanın sonunda sevgililer kavuşur ancak Recep'in hazırda nikâhlı bir eşi daha vardır. Yine de Recep, Filomene'ye evlilik teklifi eder. Kadın burada şöyle cevap verir: “Bahtiyardır o kadın ki sana zevce olmuştur. Elbet seni sevmekle bana iştirak etmiştir. İkimiz dahi bir muhabbetin hâmil ve haiziyiz. O beni reddetmeyecek olur ise benim onu hüsn-i kabulüme hiç şüphe etmemelidir.” (s. 224) Bunun üzerine ziyadesiyle mutlu olan Recep hemen nikâh hazırlıklarına başlar ve küçük bir merasimle evlenirler. Teselya'nın yeniden fethini müteakip ilk icra edilen Müslüman düğünü bu olmuştur.

Konusu Balkanlarda geçen bir diğer roman Arnavutlar ve Solyotlar'dır. Nitekim yazar romanın başına “Tarihe müstenit bir roman” ibaresini düşmüştür. Eserde Müslüman Arnavutlar ile Hristiyan Solyotlar arasındaki mücadele anlatılırken Osmanlı genci Rüstem ile Hristiyan Solyot kızı Eftimi arasındaki aşka da yer verilmiş, böylece savaş-aşk eksenini arasında din ve kültüre dair değerlendirmeler yapılmıştır.

Rüstem “fidan gibi boy, sarı ipekten teşkil edilmişçesine ince bıyıklar, firuzeden latif mavi gözler”i (s. 33) olan bir delikanlıdır. Solyotların ise “kâffesi için zîynet-i umûmiyye hükmünü alan uzun boy ve lapiska saç ve mavi göz” (s. 64) söz konusudur. Eftimi bu genel tasvire ilaveten “çehresinin mütenasib ve burnunun Yunân-ı kadîm heyâkilinde görüldüğü üzere müstakim ve gözlerinin iri” (s. 66) bir genç kızıdır. Bu iki genç bir Hıdırellez eğlencesinde yakınlaşır. “Bizim Rüstem iki kişi ile oynanacak olan Solyot raksını Eftimi'den öğrenmiş bulunduğu sevindi. Zira Solyotların nezdinde iki kişi raks eylediği zaman ikisi arasındaki muhabbet hemen uhuvvet derecesinde kuvvet bulur. Arap bedevileri selam verdikleri adama fenalık etmedikleri gibi Solyotlar dahi birlikte raks ettikleri adama fenalık etmezler.” (s. 74) Birlikte dans etmeleri birbirine olan aşklarını orada bulunan herkese ilanı anlamına gelmiştir. Bir süre sonra aile büyüklerinin katıldığı bir törenle nişan yapılır. Burada İslami dualarla birlikte Hristiyan din adamları da dua eder.

Romanın bir yerinde Rüstem Beyin öldüğü haberi yayılır. Bu noktada Eftimi'nin tavrı Solyot kadınlarının aşka sadakatlerini göstermesi bakımından ilgi çekicidir. Zira Eftimi elindeki hançeri vücuduna saplamaya çalışır ama çevredekiler buna müsaade etmezler: “Kız elindeki hançeri kendi sinesine dahi saplamağa davrandığı hâlde meydan vermeyip kollarını tutmuşlar. O zaman kendisi Rüstem'in zevcesi olduğunu” söylemiştir.

Eftimi bir süre sonra Müslüman olur, ancak onun bu tercihi çevrede endişe doğurur: Zira Hristiyan ahalî “Sonra bütün Hristiyan kızları Müslüman kocalara varırlar diye” (s. 76-77) korkuya kapılır. Romanın sonunda Müslüman âdetlerine göre, allı duvaklı gelin olan Eftimi, evden ilahilerle çıkar: “Soli mağlubiyetinden bir buçuk sene sonra, o harîde Rüstem Bey bir azim düğün yaptı ki bu düğünde Eftimi Hanım yeniden gelin edilerek köşeye oturtuldu ve Rüstem Bey dahi o zamanın

âdetince meşaleler, fenerler, ilâhilerle camiden konağına getirilip beyt-i zifâfa ithal olundu.” (s. 227)

Müşâhedat romanı Beykoz’dan hareket eden bir şirket-i Hayriye vapurunun yan kamarasında karşılaşılan ikisi genç, üç kadının tasviriyle başlar. “Hüsün ü letafette emsalsiz” (s. 29) olan genç kadınlardan biri, ismini ancak altmışıncı sayfadan sonra öğrenebildiğimiz Siranuş’tur. Ahmet Mithat’ın hiçbir romanında olmadığı kadar uzun uzun tasvir edilen bu Ermeni kızı ile Refet romanının sonunda evlenmeye karar verirler. Fakat bu noktada araya anlatıcı girerek "O zaman derhâtir eyledim ki bil-farz böyle bir şey olacak olsa ihtida lâzım gelecek." (s. 364) diyerek Siranuş’un Müslüman olması gerektiğini hatırlatır. Nihayet Siranuş din değiştirir, Refet Bey’in hanesine taşınır ve evlenirler:

Siranuş ile muarefe peyda eyleyen sair hanımlar dahi hedaya-yı giranbaha ile mühtediye gelini ızazda zerre kadar kusur etmemişlerdir. Hanenin küçüklüğü ile beraber öyle kibarane bir düğün yapılmıştır ki işitenlerin parmakları ağızlarında kalmıştır. (s. 427)

Okay’a göre (1991: 177) Henüz On Yedi Yaşında romanındaki Ahmet Efendi, Ahmet Mithat’ın kendisi, Kalyopi ise Ahmet Mithat’ın Müslüman olarak Hafize Melek adını alan ikinci eşi Vasiliki’dir. Yani bu bakımdan eserin otobiyografik olduğuna kanaat getirebiliriz. Ancak bazı araştırmacılar asıl ismi Angliko Karakaş olan bu kadının Ahmet Mithat Efendi ile evliliğinin romandan üç yıl sonra gerçekleştiğini belirtir. Durum böyle ise, Nüket Esen’in ifadesiyle (2014: 61) burada edebiyat hayatı değil, hayat edebiyatı taklit etmiştir.

Romanda Ahmet Efendi’nin yolu Beyoğlu’nun tanınmış umumi evlerinden birinde çalışan on yedi yaşındaki Rum kızı Kalyopi ile kesişir. Uzun uzun bu zavallı kızın hikâyesini dinleyen müşfik Ahmet Efendi ona yardım etmeye karar verir. Buna göre Kalyopi, eski hayatını geride bırakacak, namuslu ve mütevazı bir hayat yaşayacaktır. Romanın sonunda, bu hadiseden sekiz ay sonra Kalyopi’yi başka bir Rum ile evlendirir. Romanda gayrimüslim kadınla evlenen bir Osmanlı genci yoktur, fakat bir üstteki paragrafta değindiğimiz mevzu bakımından, çalışmamızda bu romandan da bahsetmeyi uygun bulduk.

Sonuç

Ahmet Mithat Efendi’nin anlatı dünyası, Fransız romancının ifade ettiği gibi, yol boyunca gezdiren bir aynadır. Bu aynaya hayata dair ne varsa yansımıştır. Kadın meselesi ve aile kurumu burada en fazla görünen konular arasındadır. Nesli içinde bu meselelere kendisi kadar dert edinen başka bir sanatçı olmadığını rahatlıkla belirtebiliriz. Belki -kendisinden az sonra gelen- Ömer Seyfettin ve manzumeleriyle dikkatleri çeken Mehmet Akif’ten biraz bahsedebiliriz. Ahmet Mithat, kadın meselesinde o kadar samimidir ki, devri içinde düşünüldüğünde, değil yazmayı, pek çok kişinin aklından bile geçirmeye cesaret edemeyeceği sorunları

romanlarında ele almıştır. Örneğin, umum evlerde çalışan talihsiz kadınların durumları, evli kadınların bir başka erkeğe bağlanmaları, öğrenci kızların yuva sahibi muallimlerine âşık olması gibi konularda bazen ahlaki normları zorlayarak meseleyi daha başka açılardan bakmamızı istemiştir. Hasılı, bir araştırmacının dediği gibi Ahmet Mithat Efendi'ye, bu ülkenin ilk feministi gözüyle bakılabilir.

Onun romanlarında kadınlar daha çok ahlak ve iffet kavramları bağlamında, daha sonra da aile içindeki konumları ve rolleri itibarıyla yer bulmuştur. Kadın hürriyeti ve eğitimi meselesi de ele alınan konular arasındadır.

Dönemin devlet ve toplumsal yapısı, ideolojik şartları ölçüsünde, onun romanlarında gayrimüslim kadın karakterlere de sıkça rastlanmıştır. Bu karakterlerin aşk ilişkileri bazen Müslüman-Osmanlı beyefendileriyle kesişmiş ve evliliğe kadar giden bir çizgide ilerlemiştir. Romanlarda görülen aşk ve evlilikle ilgili tespitlerimizi maddeler hâlinde sıralamayı daha uygun buluyoruz:

1. Çalışmamızın giriş bölümünde isimlerini verdiğimiz romanlardaki âşıkların isimleri şunlardır: Süleyman Muslî romanında Süleyman ile Mariya Konstanse, Hasan Mellâh'ta Hasan ile Cuzella, Acayib-i Âlem'de Suphi ile Miss Kaft, Demir Bey yahut İnkişâf-ı Esrâr'da Mustafa Kamerüddin ile Polini, Gönüllü'de Recep Bey ile Filomene, Paris'te Bir Türk romanında Nasuh ile Virginie, Mesâil-i Muğlâka'da Abdullah Naifi ile Rosette, Arnavutlar ve Solyotlar romanında Rüstem Bey ile Eftimi, Müşahadat'ta Refet Bey ile Siranuş, Kafkas romanında ise Kaplan Bey ile Katerina aşklarıyla karşılaşmaktayız.

Ahmet Mithat Efendi romanlarında, bu türden başka aşklar da vardır ama onlar ana vak'aya tesiri zayıf olan değinme ve hissettirme şeklinde malumatlardır. Bizim çalışmamızda ele aldığımız ve yukarıda isimlerini verdiğimiz kahramanların tamamı, romanların merkezi kahramanlarıdır.

Kahramanların tamamı ideal insan ölçülerine uymaktadır. Erkekler, Osmanlı geleneği içinde yetişip "millî şuur"la beslenmiş, "İslam düşüncesi"ne sahip kimselerdir. Kendilerini iyi yetiştirmiş, saygılı, güçlü ve yakışıklıdır. Hasan Mellâh bu tanıma layıkıyla uymasa da cesur ve iyi niyetli bir Osmanlı delikanlısı olarak olumlu bir tiptir. Kadınlar ise öncelikle Ahmet Mithat'ın ahlak anlayışına münasip biçimde "iffet"li kimselerdir. Dönemin ideal kadın modeline uygun olarak, genellikle Fransızca bilirler ve piyano çalarlar. İstisna olarak, Rosette bir terzide çalışır, ancak son derece namuslu ve gayretli bir asil kızdır. Demir Bey yahut İnkişâf-ı Esrâr romanındaki Polini ise bir çiçekçide çalışarak okumaya çalışan olumlu bir karakterdir Dolayısıyla bu şekilde olumlu özelliklere sahip olan Hristiyan kadın kahramanlar her Osmanlı gencinin evlenmek isteyeceği niteliklere sahiptirler.

2. Süleyman Muslî romanında zaman on beşinci asır, Arnavutlar ve Solyotlar, Kafkas ve Gönüllü romanlarında on dokuzuncu asrın başları, diğerlerinde ise zaman, romanların yazıldığı dönem olan on dokuzuncu asrın ikinci yarısıdır. Aşkların yaşandığı mekânlar Süleyman Muslî'de Suriye ve Anadolu toprakları, Hasan Mellâh'ta Güney Avrupa kıyılarından Kuzey Afrika kentlerine

oradan İstanbul'a kadar uzanan son derece geniş bir coğrafya, Acayib-i Âlem'de İstanbul'dan başlayıp Kuzey Avrupa kıyalarına, Londra'ya kadar geniş bir rotada devam eden ve İstanbul'da noktalanmış bir geniş evren, Paris'te Bir Türk ve Mesâil-i Muğlâka'da Paris, Kafkas romanında Kafkaslar, Gönüllü ve Arnavutlar ve Solyotlar'da Balkan toprakları, Müşahadat'ta İstanbul'dur.

3. Kafkas romanındaki Kaplan Bey ile Katerina aşkı hariç diğer aşklar evlilikle neticelenmiştir.

4. Romanlarda genellikle yabancı veya gayrimüslim kadınların yakınları yaşanan aşkları başlangıçta onaylamamış ama zamanla razı olmuşlardır. Bunda kızlarının din değiştirecekleri korkusu etken olmuştur. Arnavutlar ve Solyotlar'da Eftemi'nin ihtidasından sonra Hristiyan toplumda bunun yaygınlaşacağı endişesi hâkimdir. Gönüllü Filomene'nin babası Sonkur Yankos evliliğe şiddetle arşı çıkmış ve kızını bir manastıra kapatmıştır. Kafkas romanında ise Katerina'nın babası Gospodin dö Brano, kızını Kaplan Beye vermeye razı olmamıştır. Hasan Mellâh'ta Cuzella'nın babası Alfons başlangıçta evliliğe karşı çıkmış, daha sonra Hasan'ın kızı için yaptığı fedakârlıklardan etkilenerek evliliğe destek vermiş ve romanın sonunda kızı ve damadıyla birlikte Cezayir'e yerleşmiştir.

4. Ahmet Mithat anlatısında gayrimüslim veya yabancı kadınlarla evlilik oldukça yaygın bir durumdur ve bu evliliklerde umumiyetle kadının ihtidası söz konusudur. Yani burada fedakârlık yapan hep kadın olmuştur. Bunun bir istisnası olarak Süleyman Muslî'deki Mariya Konstanse ile Acayib-i Âlem'deki Miss Haft'ın din değiştirmedini belirtmemiz gerekir. Erkeğin din değiştirmesine hiç rastlanmamıştır.

5. İncelediğimiz romanların üçünde aşk teması savaş ile birlikte işlenmiştir. Rüstem Bey, Recep Bey ve Kaplan Bey, vatan ve hürriyet uğruna aşklarından vazgeçip cepheye koşmuşlardır. Onların fedakârcı ve kahramanca tutumları kadınlar tarafından desteklenmiştir. Bu romanlardan Gönüllü ve Arnavutlar ve Solyotlar'da âşıklar birbirine kavuşup evlenmişler, Kafkas romanında ise Kaplan Bey'in gittiği cepheden bir daha haber alınamamıştır.

6. Felâton Bey ve Râkım Efendi romanında ise Râkım'ın cariyesi Canan'a piyano dersi veren Yozefino ve Râkım'ın Osmanlı Türkçesi dersi vermek için gittiği konaktaki İngiliz kız kardeşler Râkım'a âşık olmuşlardır. Fakat Râkım Canan'a olan muhabbeti nedeniyle bu aşklara cevap vermemiştir. Böyle olunca Yozefino da diğer kızlar da ısrarcı olmamış, asaletten taviz vermemişlerdir. Hatta Yozefino Cananla evliliği hususunda Râkım'a telkinde bulunmuştur.

7. Yazarın Yeryüzünde Bir Melek, Nasip, Çifte İntikam, Esrar-ı Cinayet, Diplomalı Kız ve Cellat gibi eserlerinde gayrimüslim veya yabancı kadınların cinsellik konusuna bakışı işlenmiştir. Zannımızca Karnaval romanı bu anlamda müstesna bir yere sahiptir. Yabancı kadınların, Osmanlı erkekleri ile kur, flört ve gizli aşk yaşamaları şeklinde tezahür eden bu mesele, genellikle Avrupa ülkelerinden İstanbul'a gelen mürebbiyeler ile birlikte ele alınmıştır. Diğer taraftan,

bu işlere hiç bulaşmayan, iffetine düşkün ve son derece saygıdeğer mürebbiyelere de rastlanmaktadır. Örneğin, Bahtiyarlık romanındaki Madam Terniye böyle bir kadındır ve ders verdiği Nusret'i buna göre yetiştirir.

Sonuç olarak, bazı araştırmacıların iddia ettiklerinin aksine, Ahmet Mithat Efendi dönemin Osmanlılık politikasına da uygun olarak, Müslim ve gayrimüslim tebaa arasında bir fark gözetmemiştir. Aynı şekilde yurtdışında veya İstanbul'da yaşayan Hristiyan kadınlara da aynı hoşgörü ile yaklaşmıştır. Romanlarında Osmanlılık şuuru ve İslam düşüncesini yüceltmıştır; fakat eserlerindeki kahramanlar “dinsel ve etnik kökenlerine göre” değil, “ahlak ve namus gibi kavramlara ilişkin tavır ve davranışlarına göre” kategorize edilmiştir. Yani onun romanlarında her din ve kökenden olumlu karakterlere rastlanabilmektedir. İşte bu karakterler arasında çalışmamızın konusunu teşkil eden aşklar yaşanmıştır. Ahmet Mithat Efendi'nin roman dünyası ve ile diğer eserlerini bir arada düşündüğümüzde, onun genel hayat telakkisinin gayet insancıl ve iyimser olduğunu görürüz.

Kaynakça

Yazarın Çalışmamıza Konu Olan Romanları

- Ahmet Mithat (2000). *Acâyib-i Âlem* (Haz. Nuri Sağlam vd.), Ankara: TDK Yayınları.
- _____ (2002). *Arnavutlar Solyotlar*, (Haz. Nuri Sağlam), Ankara: TDK Yayınları.
- _____ (2002). *Demir Bey yahut İnkışâf-ı Esrâr* (Haz. Nuri Sağlam vd.), Ankara: TDK Yayınları.
- _____ (2000). *Felâton Bey ile Râkım Efendi*, (Haz. Kazım Yetiş vd.), Ankara: Akçağ Yayınları.
- _____ (2000). *Gönüllü*, (Haz. Necat Birinci vd.), Ankara: TDK Yayınları.
- _____ (2000). *Hasan Mellâh yahut Sır İçinde Esrar*, (Haz. Ali Şükrü Çoruk), Ankara: TDK Yayınları.
- _____ (2000). *Henüz On Yedi Yaşında*, (Haz. Nuri Sağlam), Ankara: TDK Yayınları.
- _____ (2000). *Kafkas*, (Haz. Erol Ülgen vd.), Ankara: TDK Yayınları.
- _____ (2003). *Mesâil-i Muğlâka*, (Haz. Ali Şükrü Çoruk), Ankara: TDK Yayınları.
- _____ (2000). *Paris'te Bir Türk*, (Haz. Erol Ülgen), Ankara: TDK Yayınları.
- _____ (2000). *Süleyman Muslî*, (Haz. Erol Ülgen vd.), Ankara: TDK Yayınları.
- _____ (2000). *Zeyl-i Hasan Mellâh yahut Sır İçinde Esrar*, (Haz. Ali Şükrü Çoruk), Ankara: TDK Yayınları.

Diğer Kaynaklar

- Alver, Ahmet (2013). “Ahmet Mithat'ın Mesâil-i Muğlâka Romanındaki Gayrimüslim Karakterlerin Analizi”, *Turkish Studies*, Winter 2013, s. 721-733.
- Ayhan, Sacit (2008), *Türk Romanında Azınlıklar*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Çonoğlu, Salim (2012). “Ahmet Mithat’ın Letaif-i Rivayat Adlı Eserinde Kadın”, Türk Dili, s. 221-242
- Esen, Nüket (2014). Hikâye Anlatan Adam: Ahmet Mithat, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gökçek, Fazıl (2000). “Tanzimat Dönemi Roman ve Hikâyelerinde Kadın-Erkek İlişkilerinin Düzenlenişi İle İlgili Bazı Tespitler”, Türk Yurdu, S. 153-154, s. 126-133.
- Gökçek, Fazıl (2006). Osmanlı Kapısında Büyümek, İletişim Yayınları: İstanbul.
- Günet Erkol, Çimen (2011). “Osmanlı -Türk Romanından Çağdaş Türk Romanına Kadınlık: Değişim Ve Dönüşüm” Türkiyat Mecmuası, C. 21, s. 147-175.
- Koçak, Ahmet (2011). İXX. Yüzyıl Türk Romanında Avrupa, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Okay, Orhan (1991). Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Mithat Efendi, İstanbul: MEB Yayınları.
- Özdemir, Mehmet-Göçen, Gökçen (2014). “Ahmet Midhat Efendi ve Felâtun Bey ile Rakım Efendi Romanında Değerler Eğitimi” Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, S. 31, s. 215-240.
- Şinâsi (2005). “Müntahabât-ı Eş’âr”, Şinâsi-Bütün Eserleri (Haz. İsmail Parlatır-Nurullah Çetin), Ankara: Ekin Kitabevi.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (1982). 19’uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul: Çağlayan Yayınları.
- Timur, Kemal (2009). “Tanzimat Dönemi Türk Romanında Din Duygusu ve İnançlar” Turkish Studies, Winter, s. 2089-2125.
- Ülgen, Erol (2000). Ahmet Mithat Efendi “Paris’te Bir Türk” romanının önsözü, Ankara: TDK Yayınları.
- Yeşilyurt, Şamil (2011). Ahmet Mithat Efendi’nin Romanlarında Yapı ve Tema (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Yıldız, Ali (1999). Mithat Efendi’nin Hikâye, Roman ve Tiyatrolarında İnsan, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.